

VAN KENT ARAŞTIRMALARI

Yayına Hazırlayan: **SUVAT PARİN**

Bağlam Yayınları 425
İnceleme-Araştırma 290
ISBN 978-605-9911-18-4

Van Kent Araştırmaları
Yayına Hazırlayan: Suvat Parin

© Bağlam Yayıncılık

Birinci Basım: Nisan 2016
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Umut Kağıtçılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. No: 11/1 Başakhan Merter/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 11081
Matbaa Sertifika Numarası: 22826

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 9/1 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELERLE VAN (1963-2013) <i>Suvat PARİN / Emin Yaşar DEMİRCİ</i>	11
VAN VE İLÇELERİNDE İSTİHDAM YAPILARI (1985-2000) <i>Alim ARLI / Suvat PARİN</i>	40
VAN KENTİ MAKRO-FORM GELİŞİMİ VE KONUT STOKUNDA DEĞİŞİM: 1980-2012 DÖNEMİ <i>Serkan KEMEÇ / Ebru KAMACI</i>	54
VAN'DA AİLE YAPILARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME (1970-2013) <i>Meyrem AKDAĞ</i>	85
XIX. YÜZYILDA VAN'IN DEMOGRAFYASI <i>Mehmet Zeydin YILDIZ</i>	110
TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNCEL SORUNLARI ÇERÇEVESİNDE VAN'DA YEREL BASIN <i>Birgül KOÇAK OKSEV</i>	128
YEREL BASINDA VAN'IN KENTSEL VE EKONOMİK YAŞAMI (1939-1943) <i>Ergin SARI</i>	152
KENT YAŞAMINDA TAZİYE RİTÜELİ: VAN'DAKİ TAZİYE SEREMONİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME <i>Suvat PARİN / Emin Yaşar DEMİRCİ</i>	194
GÖÇ VE YOKSULLUK: VAN KENTİ ÖRNEĞİ <i>Mehmet Zeydin YILDIZ / Faruk ALAEDDİNOĞLU</i>	213
TURİSTİK BİR ÜRÜN OLARAK VAN KENTİ <i>Faruk ALAEDDİNOĞLU</i>	259
VAN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİNDE YENİ BÜYÜKŞEHİR MODELİ <i>A. Menaf TURAN / Emre GÜLAÇ / Suat ÇAKAN</i>	288
VAN KENT ARAŞTIRMALARI LİTERATÜRÜ <i>Suvat PARİN / Sabahat ÖLÇER</i>	322
YAZARLAR HAKKINDA.....	365

ÖNSÖZ

Türkiye’de kent araştırmaları, Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne gün geçtikçe zenginleşen bir külliyata dönüşmektedir. Tarihsel, ekonomik, mimari, antropolojik, arkeolojik, coğrafi ve sosyolojik açıdan birçok disiplinin kendi güzergâhı üzerinde inceleme nesnesi yaptığı kent analizleri hem akademideki tartışmalara bir katkı sunmakta hem de kentlerin sorunlarının tespitinde ve çözüm arayışlarında kılavuz işlevi görmektedir.

Türkiye’deki kent araştırmalarına konu ya da araştırma nesnesi bağlamında bakıldığında metropol kentlerin farklı boyutlarıyla literatürde belirgin ve geniş bir blok oluşturduğu, metropol yapılar dışında kalan kent etütlerinin kesitsel veya diğer kent araştırmaları içinde bir derkenar olarak resmedildiği rahatlıkla söylenebilir. Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu gibi kamu kurumlarının kentleri tasvir ve tasnife yönelik yaptığı geniş kalıplı veri tabanlarına dayandırılan analizlerinde de metropol kentlerin görece daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Metropol kentlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal anlamda barındırdıklarının oluşturduğu ağırlığın/önemin bunda kuşkusuz büyük bir payı vardır. Bunun yanında spesifik olarak kent alanında çalışan uzman kişilerin ve akademik imkânların biraradalığı da önemli bir etken oluşturmaktadır. Örneğin İstanbul, Ankara gibi metropollerde interdisipliner çerçevede kentin hem mikro hem de makro ölçekli fotoğraf(ların)ı ortaya koyabilecek akademik olanakların varlığı ve işbirliği bu anlamda büyük bir imkân sunmaktadır. Fakat Türkiye’nin metropollerden müteşekkil bir kent desenine sahip olmadığı; taşra, küçük kent ya da Anadolu kent(ler)i gibi farklı adlandırmalara sahip çok sayıda kentin koridorlarında cereyan eden hadiselerle yoğunlaşılması durumunda yapılacak çalışmaların literatüre önemli katkılar sunacağı, bu alandaki tartışmaları zenginleştireceği kuşku götürmez bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. *Van Kent Araştırmaları* isimli kitap çalışmamız bu çabayı yansıtmaktadır.

Van'ın farklı tarihsel dönemlerine ait kent fragmanlarını içeren bu çalışmada on iki yazı bulunmaktadır. İlk yazı, Suvat Parin ve Emin Yaşar Demirci'nin kaleme aldığı *Sosyo-Ekonomik Göstergelerle Van (1963-2013)* isimli çalışmadır. Bu yazı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Kalkınma Bakanlığı'nın 1963-2013 yılları arasında yaptığı/yayınladığı illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi araştırmalarında kullanılan veri setleri üzerinden Van'ın son yarım asırdaki sosyo-ekonomik kalkınmışlık performansını ortaya koymaktadır. Alim Arlı ve Suvat Parin'in birlikte hazırladığı *Van'da İstihdam Yapıları (1985-2000)* başlıklı çalışmada ise 1985, 1990 ve 2000 nüfus sayımlarına ait 12 yaş üzeri aktif çalışan nüfusun ekonomik faaliyetleri temel alınarak Van ve ilçelerinin son çeyrek yüzyıldaki istihdam yapıları analiz edilmektedir.

Serkan Kemeç ve Ebru Kamacı imzası taşıyan *Van Kenti Makro-Form Gelişimi ve Konut Stokunda Değişim (1980-2012)* isimli yazısı Van'daki konut yapısının 2011 Van depremleri sonrası değişimini 1980-2010 yılları arasındaki sosyo-mekânsal dinamikler üzerinden tartışmaktadır. Meyrem Akdağ'ın *Van'da Aile Yapıları Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme (1970-2013)* isimli makalesi, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 1970-2013 yılları arasında yayınladığı verileri baz alarak Van ilindeki aile yapılarına ilişkin sosyo-demografik özellikleri ve karşılaştırmalı olarak hane yapılarında son kırk üç yıl içerisinde oluşan değişim ve dönüşümleri irdelemektedir.

Referansları Osmanlı, Avrupa ve Ermeni kaynaklardan oluşan *XIX. Yüzyılda Van'ın Demografyası* başlıklı çalışmada Mehmet Zeydin Yıldız, Van'ın hem demografik değişimlerine hem de heterojen ve zengin bir nüfus kompozisyonunun varlığına işaret etmektedir. Tarihsel süreç içinde Van'da faaliyet göstermiş yerel basın çalışmalarını mercek altına alan Birgül Koçak Oksev, *Tarihsel Gelişimi ve Güncel Sorunları Çerçevesinde Van'da Yerel Basın* isimli çalışmasıyla Van'daki yerel basının tarihsel gelişimini, yapısal özelliklerini ve sorunlarını ortaya koymaktadır.

Ergin Sarı'nın yazısı, 1939-1943 yılları arasında yayınlanan *Van Gazetesi*'nin söz konusu aralıktaki sayılarına yansıyan Van'ın kentsel ve ekonomik portresini konu edinmektedir. Suvat Parin ve Emin Yaşar Demirci *Van'daki Taziye Seremonileri Üzerine Bir Değerlendirme*

Önsöz

başlıklı yazıda, modern hayatta gerekliliği ve görünürlüğü minimize olan taziye törenlerinin Van'ın kent yaşamında varlığını güçlü bir şekilde sürdürmesini sosyo-kültürel ve dinsel arka fona sahip bir hat üzerinden anlamlandırmaktadır.

Mehmet Zeydin Yıldız ve Faruk Alaeddinoğlu'nun çalışması (*Göç ve Yoksulluk: Van Kenti Örneği*) 1990 sonrasında Van'a yönelen göçlerin kent merkezinin sosyo-ekonomik yapısında yarattığı olumsuzlukları ve göçle gelen grupların yaşamlarında belirgin bir nitelik kazanan yoksulluk hallerini tartışmaktadır. Van'ı turizm potansiyeli açısından değerlendiren *Turistik Bir Ürün Olan Van Kenti* başlıklı çalışmasıyla Faruk Alaeddinoğlu, Van'ın marka kent kimliğini Van Gölü'ne sahip olması ve kadim bir uygarlık olan Urartulara başkentlik yapması bağlamında tartışmaktadır. A. Menaf Turan ve yazı ortaklarının kaleme aldığı *Van Büyükşehir Belediyesi Örneğinde Büyükşehir Modeli* başlıklı yazının odağında, Van örneği üzerinden hareketle, anakentle coğrafi bütünlük arz etmeyen ve kırsal alan niteliği taşıyan yerleşim birimlerinin bulunması durumunun katılımı ve hizmet sunumunu ne ölçüde etkilediği problematiği bulunmaktadır. Suvat Parin ve Sabahat Ölçer'in hazırladığı *Van Kent Araştırmaları Literatürü* başlıklı çalışma özellikle sosyal bilimler alanında çalışacak araştırmacılara önemli bir kaynak sunmaktadır.

Türkiye'deki kent çalışmalarına katkısı olacağını umduğumuz bu kitabın vücuda gelmesinde çok sayıda kişinin emeği bulunmaktadır. Bu bağlamda başta özgün yazılarıyla katkıda bulunan çok kıymetli akademisyen meslektaşlarıma, desteğini hiç esirgemeyen değerli hocam Dr. Emin Yaşar Demirci'ye, Doç. Dr. İsmail Hakkı Ekin'in şahsında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün çalışanlarına ve metinlerin ilk redaksiyonlarında verdiği destekten dolayı eşim Medine Parin'e teşekkür ederim.

Bu çalışma, 2014-ED-B078 nolu proje olarak Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

SUVAT PARİN

Nisan-2016 /Van

SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELERLE VAN (1963-2013)

Suvat PARİN
Emin Yaşar DEMİRCİ

Giriş

Sosyo-ekonomik göstergeler, kent(ler)in gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan temsili değerler dizisini ifade etmektedir. Tarım, sanayi, turizm, nüfus, eğitim, sağlık, üretim, istihdam ve finans gibi çok sayıda değişkeni içeren sosyo-ekonomik gelişmişlik parametreleri bir kentin cari durumunu belirlemede, kente yönelik ekonomik kestirimlerde, orta ve uzun vadeli yatırım ve planlamalarda yol gösterici bir set özelliği göstermektedir. Barındırdığı nesnel ve temsil yeteneği güçlü verilerle biçimlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri, hem mikro ve makro ölçekli kent analizlerindeki fiktif karşılaştırmaları ortadan kaldırma noktasında hem de kentler arasındaki gelişmişlik farklarının kabul edilebilir bir düzeye getirilmesinde, geri kalmış kent veya bölgelerin geliştirilmesinde (Albayrak, 2005: 154) müracaat edilen zengin bir data kümesi işlevine sahiptir.

Genel bir gelişmişlik tanımı ve gelişmişlik düzeyinin hangi değişkenlerle ve nasıl ölçüleceği sosyal bilimlerde uzunca bir dönem tartışılan bir konu olmuştur. 1970'lere kadar kişi başı gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH)¹ gelişmenin temel ölçülerinden biri olarak kabul ediliyordu. Fakat bu parametrenin özellikle gelir dağılımı konusunda yetersizlik taşıması nedeniyle 1970 sonrasında kişi başına gelir sorgulanmış, gelişmişlik değerlendirmelerinde daha bütüncül ve kapsayıcı sosyo-ekonomik değişkenlere müracaat edilmiştir. Birleşmiş Milletler Kal-

¹ Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, yurtiçi faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerdir. Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) cari ve sabit fiyatlarla hesaplanır. GSYİH tahmini için üretim, harcama ve gelir olmak üzere üç yöntem vardır. Türkiye'de GSYİH hesaplamalarında üretim yöntemi esas alınmaktadır.

kınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen ve 1990 yılından bu yana gelişme seviyelerinin karşılaştırılmasında standart bir araç olarak kullanılan Beşeri Sermaye Endeksi/Human Development Index (HDI) bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır. 1990 sonrasında Beşeri Sermaye Endeksi'ne yönelik eleştiriler, sosyo-ekonomik gelişmişlik ölçümlerini, çok sayıda değişkenin temel bileşenler analizi ile belirlendiği daha geniş bir çerçeveye yönelmiştir (Albayrak, 2005: 155; Kılıç ve diğ., 2011: 59; Yıldız, Sivri ve Berber, 2012:148). Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik performansını ortaya koyan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Kalkınma Bakanlığı'nın çalışmalarında da genellikle söz konusu yöntem ve ölçütler tercih edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, DPT ve Kalkınma Bakanlığı'nın 1963-2013 yılları arasında yaptığı ya da yayınlanmasına n ayak olduğu *illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi araştırmalarında* kullanılan veri gruplarından hareketle Van'ın son yarım asırdaki sosyo-ekonomik kalkınmişlik performansını ortaya koymaktır. Bu alışma bir taraftan hem bölge hem de Türkiye genelinde Van'ın sosyo-ekonomik polarizasyon eğilimlerini diğer taraftan da sosyo-ekonomik dinamikler açısından kentin içinde bulunduğu durumu belirginleştirmeyi hedeflemektedir. Çalışmamızda ayrıca DPT ve Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan araştırmaların yanı sıra ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluş ile akademik çevreler tarafından yapılan söz konusu nitelikteki çalışmalara da referans verildiğini fakat bu yazının ana gövdesinde yukarıda ifade edildiği gibi DPT ve Kalkınma Bakanlığı kaynaklı çalışmaların olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye'de Kentlerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişliğine İlişkin alışmalar ve Kullanılan Yöntemler

Türkiye'de kentlerin geçmiş ve güncel sosyo-ekonomik gelişmişlik durumlarını analiz eden çalışmalara bakıldığında 1969, 1972, 1980, 1985, 1991, 1996, 2003 ve 2011 yıllarında geniş ölçekli datarlarla DPT ve Kalkınma Bakanlığı tarafından yap(tır)ılan ya da yayınlanan araştırmaların önemli bir kaynak oluşturduğu grlmektedir. 1981, 1996, 1997 ve 2004 yıllarında da yine kapsamı geniş veri setleri ile DPT ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından ile bazlı sosyo-ekonomik etütlerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu literatürün dışında çalışmamızın ilerleyen

Sosyo-Ekonomik Göstergelerle Van (1963-2013)

bölümlerinde referans verilen araştırmalardan da anlaşılacağı gibi bu alana/konuya odaklı zengin bir literatürün var olduğu anlaşılmaktadır.

Gerek DPT ve Kalkınma Bakanlığı gerekse kurum, kuruluş ve akademisyenlerce yapılan gelişmişlik sıralaması/araştırması çalışmalarında ana hatlarıyla aşağıdaki yöntemler kullanılmıştır:

- Kümeleme/Cluster Yöntemi: Kullanılan değişkenlerin eksenlerini meydana getirdiği uzayda, iller, değişken sayısı kadar boyutla belirlenen birer nokta ile gösterilip bu noktalar/iller arasındaki uzaklıklar ve bu uzaklıklara dayanan gruplarla elde edilir.
- Bileşik Endeks Yöntemi: Bu yöntemde değişkenlere ağırlıklar/değerler verilerek bileşik endeks değerleri elde edilmektedir. Hem değişken seçimi hem de değişkenlere ağırlık/değer verilmesi beraberinde bir subjektiflik tartışması yaratmaktadır.
- Ana Bileşen Yöntemi: Bu yöntemde seçilen değişkenlerin belirli karakteristikleri gösterenlerin (ortak faktöre indirgenebilenlerin) bir araya getirilmesine dayanır.
- Açıklayıcı Faktör Analizi: Çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilere dayanarak, verileri kavramsal olarak anlamlı ve özet bir biçimde sunulmasını sağlayan çok değişkenli bir yöntemdir.
- Diskriminant/Ayrışım Analizi: Çok sayıda özelliğe sahip birey, grup ya da araştırma birimini sınıflandırmaya yönelik bir analiz türüdür.

1963-2013 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Açından Van

Tarihsel süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Van, farklı dönemlerde çeşitli sosyo-ekonomik göstergelerle betimlenen bir kent olmuştur. Van'ın sosyo-ekonomik geçmişi türdeş değişken kategorileri üzerinden iz sürmeye ya da dönemsel karşılaştırmalar yapmaya mevcut kaynaklar ve veriler dikkate alındığında pek mümkün görünmemektedir. Fakat bununla birlikte özellikle son dönemlerde ortaya konulan bazı çalışmaların² Van'ın tarihsel süreçteki sosyo-

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Tekin, "Van Şehir Tarihi Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, (2005), ss.689-731. Van Bölümü", *Kent Araştırmaları Bibliyografyası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., ss.513-520. Şaban Öztürk, *Van İli Sınır Ticareti ve Türkiye-İran Dış Ticaretinin 1980 Sonrası Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens-

ekonomik portresinin bazı yönlerini açıklığa kavuşturduğu görölmektedir. Örneğin *Fransız Seyyahların Gözüyle Van (XIX. Yüzyıl)* isimli doktora tezi (Mangaltepe, 2009) bu bağlamda önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın verilerine göre Van, XIX. Yüzyılda buğday, arpa, mısır, fasulye, pirinç, bezelye, kuru üzüm, badem, keten tohumu, bal, tütün üretimi yapılan zengin bir tarım kentidir. Van, bu yüzyılda keten kumaş, şayak, Van bezi, aba, şal, halı ve çorap üretiminin yapıldığı yaklaşık 3.000 kişinin istihdam edildiği tekstil ve dokuma sektörü yoğun bir kent olarak betimlenmektedir. Yine bu dönemde Van, yıllık yaklaşık 100.000 küçükbaş hayvanı Halep'e; yün

titüsü, 2013. Yasemin Karatekin Alkoç, *Aile İşletmelerinde Nesiller Arası Yönetici Profilindeki Değişim: Van İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013. Nalan Çalışkan, *Van İli Örneğinde Hazine Taşınmazlarının Yönetimi ve Yatırımlara Tahsisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012. Leyla Tulunay, *Girişimciliği Etkileyen Faktörler ve Girişimci Profili: İstanbul-Kayseri-Van Örneklere*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010. Cenk Türk, *KOBİ'lerin Küreselleşmesinde e-Ticaretin Rolü ve Van İlinde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007. Kürşad Seçkin Karahan, *Geleneksel Türk El Sanatlarında Halı-Kilim İşletmelerinin Üretim-Pazarlama ve Çözüm Önerileri: Van Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006. Faruk Alaeddinoğlu, *Van İlinin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006. İsmail Mangaltepe, *XIX. Yüzyıl Fransız Seyyahlarına Göre Van*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2009. Hasan Köşker, *Van'ın Turizm Potansiyeli ve Geliştirilebilir Turizm Çeşitleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001. Abdulvasi Çetkin, *Van Gölü'nde Osmanlı Şirketi'nin Vapur İşletmeciliği Teşebbüsleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000. Faruk Cengiz Tekirdağ, *Üretim İşletmelerinde Yan Ürün Maliyetlendirme Yöntemleri ve Van-Et Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998. Turgut Polat, *Vergi Alacaklarının Tahsil Süreci ve Değerlendirilmesi: Van Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996. Hakkı Çiftçi, *Van İlinin Tarımsal Üretimi ve Tarıma Yönelik Teşvik Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995. Sabahattin Arvas, *Van İlinde Su Ürünlerinden Balıkçılığın Ekonomik Coğrafya Bakımından Değeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995. Cahit Bağcı, *Impact of Rural Industrial Investment in Turkey: The Case of Van*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993. Muhammet Beşir Aşan, *XIV. Yüzyılda Van ve Çevresi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.“

(720 ton), tiftik (360 ton), deri (240 ton) ve halı (5000 adet) gibi ürünleri İstanbul üzerinden Avrupa'ya gönderen ihracatçı bir kent kimliği ile karşımıza çıkmaktadır. Van Gölü'nde mal ulaşımını sağlayan 87 yelkenli gemi ve bu alanda istihdam edilen 350 kişinin yer aldığı, sodanın sabun yapımında kullanılmak üzere ticari bir meta olarak satıldığı bir deniz ticaret kentidir Van (Mangaltepe, 2009: 47-111).

Van, tarihsel geçmişinde Urartu Medeniyeti'ne başkent, XIX. Yüzyılda olduğu gibi bazı dönemler hinterlandına egemen merkez kent ve jeopolitik konumu itibariyle tarih boyunca stratejik kent olma vasıflarının yanında lokal, bölgesel, ulusal ya da uluslararası ölçekli savaş, istila, deprem ve ekonomik kriz gibi nedenlerden etkilenme derecesine bağlı olarak sosyo-ekonomik gövdesi çökmüş zaman zaman zayıf kent figürleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin I. Dünya Savaşı'ndan 1940'lı yıllara kadar Van birçok alanda problemleri yoğun bir kent fotoğrafıyla kendini göstermektedir (Van Gazetesi, 1939-1943). Yine bu bağlamda Van çok uzak değil yakın geçmişte de, 1980'lerde, battaniye, tuğla, çivi, bulgur, ayakkabı gibi alanlarda güçlü bir üretime ve istihdama sahip bir sanayi kenti özelliği göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında il sınırları³ ve idari yapısı (ilçe sayısı) 1926'dan (Sakaoğlu, 1987: 32-33) günümüze kadar birkaç kez değişen Van, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sosyo-ekonomik açıdan irdelenmesi gereken bir kent özelliği göstermektedir.

1960'li Yıllarda Van

1963-67 arası döneme ait göstergelerin kullanıldığı araştırmaya göre (Tolan, Toruner ve Gürer, 1969) Van, Türkiye'deki iller sıralamasında 63. sırada yer almaktadır (Tablo 1). 1960'lı yıllara ait kent datalarını barındıran *Esnaf ve Sanatkârların Sosyal ve Ekonomik Sorunları* adlı DPT çalışmasında da istihdam, sanayi, finans ve diğer refah göstergeleri üzerinden bakıldığında Van'ın gelişmişlik düzeyi açısından zayıf bir tablo içinde bulunduğu görülmektedir (DPT, 1971).

³ 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89. Maddesi "vilayet" başlığı altında Türkiye'nin coğrafi konum ve ekonomik ilişkiler bakımından vilayetlere, kazalara, nahiyelere, kasaba ve köylere ayrılmasını öngörmüş ve 1924 taksimatına göre Türkiye 68 vilayete ayrılmış, söz konusu 68 ilden birinin de Van olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakaoğlu, 1987.

Van Kent Araştırmaları

Tablo 1: Sosyo-Ekonomik Açıdan Van'ın İller Sıralamasındaki Yeri (1963-1967)

İl Adı	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (67 il içinde)	Gelişmişlik Endeks Değeri
VAN	63.	33,5/100
Gelişmişlik Değerlendirmesinde Kullanılan Değişkenler		
İmalat sanayinde yaratılan katma değer, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam oranı, demografik kentleşme düzeyi, sendikalı işçi sayısı, banka mevduat durumu, tasarruf ve ticari mevduat hacimleri, banka ve sigorta muamele vergileri, bankalar toplam kredi hacimleri, sınıflar bitkiler ve meyveler toplam ekim alanları, traktörle sürülen toplam tarla arazileri, kişi başına tarımsal gelir miktarı, doktor sayısı, ilk ve ortaöğretimde okullaşma oranı, öğretmen sayısı, tedavi kurumlarına müracaat sayısı, il karayolu uzunluğu, aydınlatmada kullanılan elektrik miktarları, mahalli olmayan gazete satışları, radyo alıcısı sayıları.		

Kaynak: (Tolan, Toruner ve Gürer, 1969: 3-11)

DPT'nin 1972 yılında yayınladığı ve 1963-70 arası dönem verilerinin ölçüt alındığı *Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırması* isimli çalışmasında Van'ın 55. sırada olduğu (Tablo 2), 1960'lı yıllarda Van'ın hızlı bir yükselme trendi yakaladığı, 1963-70 arasında Türkiye'de en hızlı gelişen 10 ilden biri olduğu saptamaları ön plana çıkmaktadır (Tolan, 1972).

Tablo 2: 1960'lı yıllarda Sosyo-Ekonomik Açıdan Van'ın İller Sıralamasındaki Yeri (1963-1970)

İl Adı	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (67 il içinde)	Gelişmişlik Endeks Değeri
VAN	55.	44,8/100
Gelişmişlik Değerlendirmesinde Kullanılan Değişkenler		
İmalat sanayinde yaratılan katma değer, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam durumu, kentleşme oranı, sendikalı işçi sayısı, banka sayısı ve banka mevduat oranları, kullanılan kredi miktarları, banka ve sigorta vergileri, sınıflar bitkiler ve meyve ekim alanı, kişi başına düşen tarımsal gelir, doktor sayısı, tedavi kurumlarına müracaat sayısı, okur-yazar oranı, ilkökul öğretmen sayısı, ilkökul ve ortaokul öğrenci sayısı, il karayolu uzunluğu, elektrik tüketimi, ulusal gazete satışı, gelir vergisi.		

Kaynak: (Tolan, 1972:10)

Sosyo-Ekonomik Göstergelerle Van (1963-2013)

1963-70 arasında gelişme gösteren iller değerlendirmesinde Van ile ilgili şu gerçeklikler ön plana çıkmaktadır (Tolan, 1972).

- Sanayi ve hizmet sektöründe çalışan nüfusun toplam nüfusa oranı açısından Türkiye’de en fazla büyüme gösteren il Van olmuştur (1. sıra),
- Banka ve sigorta muamele vergilerinin banka ve ajans şube sayısına oranı açısından 3. sırada,
- Bankalardan kullanılan kredi miktarının toplam çalışan nüfusa oranı açısından 39. sırada,
- Traktörle sürülen arazi miktarının toplam arazi miktarına oranı açısından 5. sırada,
- Okur-yazar nüfusun 6+ yaş nüfusa oranı açısından 6. sırada,
- 7-11 yaş nüfusa düşen öğretmen sayısı açısından 16. sırada,
- İlköğretimde öğrenci sayısının 7-11 yaş nüfusa oranı açısından 8. sırada,
- Ortaöğretimde öğrenci sayısının 12-17 yaş nüfusa oranı açısından 4. sırada,
- Karayolları uzunluğu açısından 17. sırada,
- Aydınlatmada kullanılan elektrik açısından 1. sırada,
- Ulusal gazetelerin günlük satışı açısından 30. sırada,
- Tedavi kurumlarına müracaat (yatarak ve ayakta) açısından 29. sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 3: 1963-1970 Yılları Arasında Van’ın Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Durumu

Yıl	Gelişmişlik Endeks Değeri	Sıralama	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Açısından Van’ın Gerisinde Yer Alan iller
1963	33,5	64	Tunceli, Hakkâri, Bingöl
1964	38,8	63	Ağrı, Tunceli, Hakkâri, Bingöl
1965	41,3	63	Ağrı, Tunceli, Hakkâri, Bingöl
1966	44,4	63	Tunceli, Ağrı, Hakkâri, Bingöl
1967	47,0	63	Gümüşhane, Adıyaman, Bitlis, Tunceli, Muş, Hakkâri, Ağrı, Bingöl
1968	63,0	56	Kars, Bitlis, Yozgat, Gümüşhane, Mardin, Adıyaman, Tunceli, Muş, Hakkâri, Ağrı, Bingöl
1969	75,2	55	Urfa, Kars, Gümüşhane, Bitlis, Yozgat, Mardin, Adıyaman, Tunceli, Muş, Ağrı, Hakkâri, Bingöl
1970	83,4	55	Urfa, Yozgat, Kars, Bitlis, Gümüşhane, Muş, Mardin, Tunceli, Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Hakkâri

Kaynak: (Tolan, 1972: 12)